

Ірина АВТУШЕНКО

докторка історичних наук, професорка
Національний транспортний університет
(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3987-4034>

Електронна пошта: irena_avtushenko@ukr.net

Олександр АВТУШЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0910-7552>

Електронна пошта: avtushenko_a@ukr.net

**ФОНДИ ГАЛУЗЕВОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ**

У статті проаналізовано фонди Галузевого державного архіву Міністерства оборони України, що сприяє більш ґрунтовному дослідженню системи соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей у 1991–2014 роках, зокрема двох взаємозалежних складових: гуманітарно-правової та матеріальної. Уперше було класифіковано та введено до наукового обігу значний масив маловідомих документів і матеріалів, що зберігаються у фондах архіву, використання яких дало змогу більш повно дослідити соціальний захист військовослужбовців Збройних Сил України та членів їхніх сімей.

Ключові слова: соціальний захист, військовослужбовці, члени сімей, архівні фонди, джерела, Галузевий державний архів Міністерства оборони України, Збройні Сили України.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження визначається тим, що ґрунтовне вивчення соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України (далі — ЗС України) та членів їхніх сімей у 1991–2014 роках на основі аналізу документів, що зберігаються в архівних фондах Галузевого державного архіву Міністерства оборони України (далі — ГДА МО України), допоможе запобігти повторенню багатьох помилок та уникнути прорахунків у вдосконаленні системи соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах широкомасштабної російсько-української війни.

Сучасний етап розвитку ЗС України вимагає якісно нового ставлення до реалізації встановлених законодавством гарантій військовослужбовцям та підвищення їх соціального статусу. Звернення до аналізу даної теми обумовлено потребою теоретичного узагальнення і систематизації накопиченого досвіду щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Аналіз останніх досліджень. Історіографія, присвячена аналізу фондів ГДА МО України, що стосуються теми соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей у 1991–2014 роках, майже відсутня за винятком дисертаційного дослідження С. Корольова, що охоплює хронологічні межі 1991–2005 рр. (Корольов, С. 2006). Автор, використовуючи фонди зазначеного архіву, проаналізував процес створення нормативно-правової бази соціальних гарантій військовослужбовців у період 1991–2005 років. Але він розглядав соціальний захист через призму законодавчих актів, особливо не висвітлюючи як прийняття різноманітних законів позначалося на долі військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Окремі питання правового статусу військовослужбовців досліджували науковці І. Качан (Качан, І. 2005, 2008), І. Печенюк (Печенюк, І. 2010), В. Кириленко (Кириленко, В. 1995), Л. Новак-Каляєва (Новак-Каляєва, Л. 2007),

А. Папікян (Папікян, А. 2004), І. Семеніхін (Семеніхін, І. 2007), В. Шевчук (Шевчук, В. 2018), Є. Єлагін, І. Дацюк (Єлагін, Є., Дацюк, І. 2009) та інші.

Однак, досліджуючи ту чи іншу складову соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, згадані науковці не використовували архівні фонди ГДА МО України. У контексті дослідження соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей у 1991–2014 роках архівні фонди ГДА МО України не були предметом спеціального вивчення. Побіжно торкається захисту соціальних прав осіб, які брали участь в антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей, Л. Нецька (Нецька, Л. 2019), аналізуючи процес надходження на зберігання до ГДА МО України документів штабу антитерористичної операції на сході України, штабів секторів (оперативно-тактичних угруповань) з травня 2014 р. по 30 квітня 2018 року.

Мета дослідження полягає у комплексному вивченні інформаційно-пізнавальних можливостей фондів (документів) Галузевого державного архіву Міністерства оборони України у контексті дослідження системи соціального захисту військовослужбовців ЗС України та членів їхніх сімей у 1991–2014 роках.

Виклад основного матеріалу. Архівні фонди ГДА МО України мають вагомe значення у висвітленні державної політики України щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей у 1991–2014 роках. У фондах зазначеного архіву найбільш повно відображена робота органів військового управління — командування, активу військових установ із забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Особливістю джерел фондів ГДА МО України є те, що вони дають можливість досліджувати практичні заходи щодо становлення та розвитку системи соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, що складається з двох взаємозалежних складових: гуманітарно-правової та матеріальної. Гуманітарно-правова передбачає реалізацію конституційного права військовослужбовців та членів їхніх сімей на свободу совісті і віросповідання; освіту; кар'єрне зростання; медичне забезпечення та санаторно-курортне лікування військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей; відпочинок та дозвілля; щорічну оплачувану відпустку; соціально-професійну адаптацію; оскарження неправомірних рішень та дій. Матеріальна

складова охоплює грошове, житлове, речове та продовольче забезпечення обов'язкове особисте державне страхування військовослужбовців; пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби.

Значний масив інформації для вивчення соціального захисту військовослужбовців містить фонд 3697 — Управління справами Міністерства оборони України (з грудня 1997 р. — Адміністрації Міністерства оборони України, з червня 2004 р. — Адміністративного департаменту Міністерства оборони України). У цьому фонді зберігаються накази та директиви Міністра оборони України, начальника Генерального штабу ЗС України та матеріали до них, накази та директиви першого заступника Міністра оборони України, накази начальника управління справами, листування з управліннями Центрального апарату Міністерства оборони України, видами та військовими частинами, доповіді, доповідні записки з основної діяльності Міністерства оборони, що подавалися структурними підрозділами, розпорядження та постанови Кабінету Міністрів України. Вивчення цих документів дає змогу проаналізувати формування нормативно-правової бази соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, дослідити процес трансформації державної політики України у військово-соціальній сфері, а саме: організацію й проведення роботи з військовослужбовцями, які знаходились у розпорядженні у зв'язку зі скороченням збройних сил колишнього СРСР, вирішення питання будівництва і забезпечення житлом військовослужбовців та членів їхніх сімей, відсутність чіткої регламентації чинників заохочення та суб'єктивні дії командування у визначенні розмірів премії, що призводило до порушення принципів справедливості й викликало невдоволення підлеглих, удосконалення санаторно-курортного забезпечення і підвищення ефективності господарської діяльності військових санаторіїв. Також міститься інформація про кількість невикористаних путівок та їх вартість, фінансування санаторно-курортного лікування, розмір виділених коштів із державного бюджету на утримання військових санаторіїв тощо.

Наприклад, наказ Міністра оборони України від 10 серпня 1992 року № 140 «Про надання допомоги сім'ї загиблого старшого лейтенанта Топиха С.М.», що міститься у фонді 3697, регламентує порядок виплати компенсаційних, страхових сум військовослужбовцям, які стали інвалідами, а також членам сімей військовослужбовців, які

загинули під час виконання обов'язків військової служби у складі миротворчих контингентів¹.

Вивчення розпоряджень першого заступника Міністра оборони України з питань гуманітарної політики та зв'язків з Верховною Радою України та матеріалів до них, постанов і протоколів засідань Кабінету Міністрів України з питань розвитку Збройних Сил України, розпоряджень Президента України, Кабінету Міністрів України, документів із особистими дорученнями Президента України, Кабінету Міністрів України, заступників Міністра оборони України щодо виконання Законів України, Постанов Верховної Ради України дало змогу висвітлити як реалізувалися соціальні програми та права військовослужбовців та членів їхніх сімей та вирішувалися житлові питання.

Проаналізовано такі матеріали фонду, як листування щодо військового співробітництва із зарубіжними країнами, довідки, депутатські запити та звернення, документи щодо їх виконання, доповідні записки із основної діяльності Міністерства оборони, що подають структурні підрозділи, інструкції із організації різноманітних заходів щодо соціального забезпечення військовослужбовців. Зокрема, інструкція з організації роботи з пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей і соціального обслуговування військових пенсіонерів містить важливу інформацію щодо нарахування пенсій та умов їх перерахунку². Статті угоди про санаторно-курортне лікування та організований відпочинок військовослужбовців і членів їхніх сімей держав-учасниць СНД були спрямовані на забезпечення якісного санаторно-курортного лікування й організованого відпочинку³.

Матеріали у фонді 4366 Головного військово-медичного управління Генерального штабу

¹ Галузевий державний архів Міністерства оборони України (далі — ГДАМОУ). Ф. 3697. Управління справами Міністерства оборони України. Оп. 19071. Спр. 5. Арк. 304.

² ГДА МО України. Ф. 3697. Управління справами Міністерства оборони України. Оп. 19071. Спр. 11. Директиви Міністра оборони України. Арк. 123–124 арк.

³ Там само. Оп. 45090. Спр. 79. Листування з управліннями Центральної Адміністрації Міністерства оборони України, військовими частинами, установами і організаціями з діяльності Міністерства оборони (за підписом начальника Адміністрації) за 1999–2001 роки. Арк. 17.

Збройних Сил України (з грудня 1997 р. Головного військово-медичного управління МОУ, з грудня 2003 р. Департаменту охорони здоров'я МОУ, з листопада 2004 р. Департаменту з питань охорони здоров'я МОУ, з травня 2005 р. Департаменту охорони здоров'я), у фонді 6068 Головного військово-медичного управління Збройних Сил України та у фонді 6069 Військово-медичного управління МОУ дають змогу з'ясувати рівень медичного забезпечення та обслуговування військовослужбовців та членів їхніх сімей у 1991–2014 роках.

У фондах 4366, 6068 та 6069 містяться директиви, накази, розпорядження начальника Головного військово-медичного управління та Департаменту охорони здоров'я МО України, начальника Головного військово-медичного управління Збройних Сил України та начальника Головного військово-медичного управління Генерального штабу Збройних Сил України, направлені на покращення медичного забезпечення військовослужбовців, ветеранів війни, пенсіонерів із числа військовослужбовців ЗС України та членів їхніх сімей. Зокрема, у фонді 4366 зберігається наказ начальника Головного військово-медичного управління МО України «Про встановлення розміру преміювання військовослужбовцям Головного військово-медичного управління МОУ у 1998 р.», у якому зазначалося про встановлення з 1 січня 1998 року щомісячної премії у розмірі 33,3% грошового забезпечення⁴. Зміст наказу свідчить про посилення соціального захисту військовослужбовців в умовах складної економічної ситуації у країні. У той же час документи архівних фондів висвітлюють прикрі випадки, коли командири військових частин та установ необгрунтовано порушували порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям. Про такі порушення, зокрема, свідчить розпорядження начальника Головного військово-медичного управління Міністерства оборони України — начальника медичної служби ЗСУ генерал-лейтенанта В. Білого від 11 жовтня 2002 р. про те, що командири деяких військових частин необгрунтовано позбавляють військовослужбовців премій за їх особистий внесок у загальні результати служби (33,3% на місяць), внаслідок чого місячне грошове утримання військовослужбовців за контрактом зменшується на

⁴ ГДА МО України. Ф. 4366. Головне військово-медичне управління Міністерства оборони України. Оп. 53227. Спр. 12. Накази начальника управління. Арк. 5.

60–80 грн⁵. Як наслідок, недостатнє грошове забезпечення негативним чином відобразалося на матеріальному становищі військовослужбовців та членів їхніх сімей, призводило до збільшення випадків розірвання контрактів достроково або звільнення у запас після закінчення дії першого контракту, не продовжуючи його на другий термін⁶.

Фонд 6068 містить матеріали щодо застосування нової методики у центрах реабілітації при проведенні сеансів дельфінотерапії для військовослужбовців та членів їхніх родин, які зазнали впливу стресогенних факторів.

Вивчення матеріалів фонду 6263 Державного департаменту адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, та конверсії колишніх військових об'єктів (м. Київ) сприяло більш глибокому розумінню процесу організації департаменту та його діяльності щодо адаптації військовослужбовців звільнених зі ЗС України, проведення заходів та виділення коштів із місцевих бюджетів на будівництво для них житла. Фонд містить історичну довідку за 2005–2011 рр. про створення та діяльність департаменту, акти перевірки та його ліквідації, постанови Кабінету Міністрів України, накази директора Державного департаменту.

Архівні матеріали ГДА МО України, акумульовані у фонді 3792 Головного управління виховної роботи МОУ (з 2004 р. Департаменту гуманітарної політики МОУ) у вигляді наказів начальника управління, планів діяльності Департаменту, установ безпосереднього підпорядкування, наказів директора департаменту за 2004–2009 роки, висвітлюють організацію дозвілля та культурного відпочинку військовослужбовців. Для дослідження цього питання важливе значення мають статистичні дані, передусім, звітні документи видів ЗС України про діяльність військових закладів культури та аналітичні матеріали Головного управління виховної роботи Міністерства оборони України, що містять фактичний ма-

⁵ Там само. Спр. 30. Розпорядження начальника Головного військово-медичного управління Міністерства оборони України — начальника медичної служби ЗСУ. Арк. 39.

⁶ ГДА МО України. Ф. 4366. Головне військово-медичне управління Міністерства оборони України. Оп. 53227. Спр. 30. Розпорядження начальника Головного військово-медичного управління Міністерства оборони України — начальника медичної служби ЗСУ. Арк. 39.

теріал щодо характерних особливостей організації культурно-мистецьких заходів у різних видах.

Проведений аналіз джерел фонду 3669 Драматичного театру Збройних Сил України, де зберігаються накази начальника управління соціально-психологічної служби Міністерства оборони України щодо розвитку театрального мистецтва у ЗС України, дає змогу простежити творчий шлях Драматичного театру, розкрити його проблеми і труднощі, причини розформування та показати вплив репертуару на морально-психологічний стан військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Важливими для розкриття ролі й місця військових оркестрів, ансамблів пісні і танцю, будинків офіцерів в організації дозвілля та відпочинку військовослужбовців і членів їхніх сімей у позаслужбовий час є матеріали фондів 3657 Військово-оркестрової служби ЗСУ та 1657 Київського окружного Будинку офіцерів, а саме: витяги з «історичних довідок», накази по особовому складу, творчі доробки військових митців у вокальному, музично-хореографічному мистецтві, художньому слові. Вивчення матеріалів щодо формування та діяльності мережі військових установ та підрозділів культури у ЗС України, представлені у зазначених архівних фондах, ілюструють причини наслідки їх скорочення як для ЗС України, так і суспільства загалом. Особливістю цих джерел є те, що вони містять точну інформацію про дати проведення організаційних та культурно-мистецьких заходів та їх кількість, що дає змогу прослідкувати їх динаміку у досліджуваній період.

Для аналізу системи охорони здоров'я військовослужбовців та членів їхніх сімей, медичного обслуговування та санаторно-курортного лікування осіб, звільнених з військової служби, автори опрацювали фонди військових санаторіїв Міністерства оборони України: фонд 1475 — Гадяцького військового клінічного санаторію, фонд 1599 — Центрального військового санаторію «Пуца-Водиця», фонд 1608 — Новосанжарського військового санаторію МОУ, фонд 1758 — Боярського центрального дитячого клінічного санаторію ЗСУ, фонд 3230 — Євпаторійського дитячого санаторію «Маяк», фонд 3299 — Центрального дитячого санаторію «Чайка», фонд 3557 — Військового санаторію «Перлина», фонд 4493 — Центрального військового санаторію — Алуштинської філії Центру (територіальної курортології та реабілітації «Крим»), фонд 4482 — Моршинського центрального військо-

вого санаторію, фонд 4312 — Центру медичної реабілітації та санаторного лікування «Алупкінський», фонд 4267 — Центру медичної реабілітації та санаторного лікування «Феодосійський», фонд 4141 — Ялтинського військового санаторію МОУ, фонд 4075 — Євпаторійського центрального дитячого клінічного санаторію, фонд 4534 — Гурзуфського філіалу Центру (територіальної курортології та реабілітації «Крим»), фонд 5409 — Центрального клінічного санаторію «Крим», а з 2007 року Центру медичної реабілітації та санаторного лікування «Крим», фонд 4595 — Євпаторійського санаторно-оздоровчого центру Військ ППО ЗСУ, фонд 4615 — Військового санаторію «Шкло», фонд 5340 — Військового санаторію «Одеський», фонд 5463 — Центрального військового санаторію «Фрунзенське», фонд 5632 — Сакського центрального військового клінічного санаторію ім. М. І. Пирогова, фонд 5819 — Центрального військового санаторію «Ялтинський», фонд 6511 — Центру медичної реабілітації, санаторного лікування та спеціальної підготовки особового складу Повітряних і ВМС ЗСУ «Судак». Аналіз фондів 4493, 4141, 4595, 5463 показав, що з середини 1990-х рр. кількість дітей військовослужбовців, які відпочили у дитячих пансіонатах при військових санаторіях, зменшилася.

Вивчення архівних документів, що містяться у фондах ГДА МО України, дало змогу проаналізувати рівень та якість санаторно-курортного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей у хронологічній послідовності, з'ясувати контингент відпочиваючих та їх кількість, від-

слідкувати рівень фінансування санаторіїв, умови перебування в них тощо. В архівних фондах санаторіїв зберігаються історичні довідки, річні медичні звіти, різноманітні акти з господарської діяльності, що дали змогу з'ясувати рівень матеріального забезпечення санаторіїв. Також у фондах знаходяться книги реєстрації відпочиваючих, пояснювальні записки про роботу санаторіїв, акти перевірок, на основі яких був вивчений рівень забезпеченості путівками особового складу ЗС України та їхніх сімей і умови санаторно-лікувальних закладів.

Висновки. Отже, інформація, що міститься у фондах ГДА МО України, має важливе значення для вивчення соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей у 1991–2014 роках. Проаналізовані архівні документи та матеріали дають змогу з'ясувати ефективність заходів державного і військового керівництва у забезпеченні двох взаємозалежних складових соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей: гуманітарно-правової та матеріальної (житлового, грошового, речового, продовольчого, медичного та пенсійного забезпечення; обов'язкового державного страхування; соціально-професійної адаптації; відпочинку та дозвілля тощо).

Виявлені документи і матеріали дали змогу проаналізувати рівень соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України та членів їхніх сімей у досліджуваній період, висвітлити переваги і недоліки різних соціальних програм, спрямованих на покращення їх соціально-побутових умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Слагін, Є.П., Дацюк, І.П. (2009). Удосконалення механізмів соціального захисту військовослужбовців в Україні в умовах розбудови соціальної держави. *Теорія і практика державного управління*. Вип. 4 (27), с. 1–7.

Качан, І.І. (2005). До питання про соціальний захист військовослужбовців. *Право військової сфери*. № 3–4, с. 16–18.

Качан, І.І. (2008). Соціальний захист військовослужбовців — один із основних напрямків правової роботи в Збройних Силах України. *Право військової сфери*. № 3, с. 11–14.

Кириленко, В. І. 1995. Соціальний захист військовослужбовців як засіб запобігання конфлікту між армією і суспільством. *Конфлікти в суспільстві: діагностика і профілактика*. Київ: Чернівці, с. 308–313.

Корольов, С.С. (2006). *Соціальний захист військовослужбовців Збройних Сил України (1991–2005): історичний аспект*: дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 — військова історія. Київ, 206 арк.

Нецька, Л.М. (2019). Надходження документів штабу антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей за 2014–2018 рр. до Галузевого державного архіву Міністерства оборони України. *Архіви України*. Вип. 4. (321), с. 129–137.

Новак-Каляєва, Л.М. (2007). Нормативно-правові основи захисту прав військовослужбовців в Україні: соціальний аспект. *Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. № 584, с. 158–166.

Папикян, А.Л. (2004). Соціальний захист військовослужбовців як складова соціальної політики у Збройних силах України. *Військово-науковий вісник*. Вип. 6, с. 197–208.

Печенюк, І.С. (2010). Соціальний захист інституту військовослужбовців у період економічної кризи суспільства. *Людина і соціум в умовах глобальної кризи: погляд крізь призму суспільствознавства та богослов'я: матеріали ІХ науково-практичної конференції*. Київ, Україна, 21 травня 2009 р. Київ, с. 333–336.

Семеніхін, І. (2007). Соціальний захист і контроль за його забезпеченням у Збройних Силах України. *Україна: аспекти праці*. № 2, с. 11–14.

Шевчук, В.П. (2018). Роль «Спілки офіцерів України» в консолідації національно-свідомої військової еліти при створенні Збройних Сил України. *Военно-історичний вісник*. № 3 (29), с. 36–40.

REFERENCES

Yelahin, Ye.P., Datsiuk, I.P. (2009). Udoscionalennia mekhanizmiv socialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtiv v Ukraini v umovakh rozbudovy sotsialnoi derzhavy [Improving the social protection mechanisms of servicemen in Ukraine in terms of building a welfare state]. *Teoriia i praktika derzhavnoho upravlinnia*. Vyp. 4 (27), s. 1–7. [In Ukrainian].

Kachan, I.I. (2005). Do pytannia pro socialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv [On the issue of social protection of servicemen]. *Pravo viiskovoi sfery*. № 3–4, s. 16–18. [In Ukrainian].

Kachan, I.I. (2008). Socialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv — odyz iz osnovnykh napriamkiv pravovoi roboty v Zbroinykh Sylakh Ukrainy [The social protection of servicemen is one of the main directions of legal work in the Armed Forces of Ukraine]. *Pravo viiskovoi sfery*. № 3, s. 11–14. [In Ukrainian].

Kyrylenko, V. I. (1995). Socialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv yak zasib zapobihannia konfliktu mizh armiieiu i suspilstvom [The Social protection of servicemen as a means of preventing conflict between the army and society]. *Konflikty v suspilstvi: diahnozyka i profilyaktyka*. Kyiv: Chernivtsi, s. 308–313. [In Ukrainian].

Koroliiov, S.S. (2006). *Socialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy (1991–2005): istorychnyi aspekt* [The social protection of the military men of the Armed Forces of Ukraine (1991–2005): historical aspect] (Candidate's thesis). Kyiv, 206 s.

Netska, L.M. (2019). Nadhodzhennia dokumentiv shtabu antyterrorystychnoi operatsii na terytorii Donetskoi ta Luhanskoi oblasti za 2014–2018 rr. do Galuzevoho derzhavnoho arkhivu Ministerstva oborony Ukrainy [Receipts of headquarters documents of the anti-terrorist operation on the territory of Donetsk and Luhansk regions during the period of 2014–2018 to the Sectoral State Archive of the Ministry of Defense of Ukraine]. *Arkhivy Ukrainy*. Vyp. 4 (321), s. 129–137. [In Ukrainian].

Novak-Kaliaieva, L. M. (2007). Normatyvno-pravovi osnovy zakhysty prav viiskovosluzhbovtiv v Ukraini: sotsialnyi aspekt [The normative and legal bases of protection of the rights of servicemen in Ukraine: social aspect]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. №. 587, s. 158–166. [In Ukrainian].

Papikian, A. L. (2004). Sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv yak skladova sotsialnoi polityky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [The social protection of servicemen as a component of social policy in the Armed Forces of Ukraine]. *Viiskovo-naukovy visnyk*. Vyp. 6, s 197–208. [In Ukrainian].

Pecheniuk, I. S. (2010). Sotsialnyi zakhyst instytutu viiskovosluzhbovtiv u period ekonomichnoi kryzy suspilstva [The social protection of the institute of servicemen during the economic crisis of society]. *Liudyna i sotsium v umovakh hlobalnoi kryzy pohliad kriz pryzmu suspilstvoznnavstva ta bohoslovstva: materialy IX nauково-praktychnoi konferentsii*. Kyiv, Ukraina, 21 travnia 2009 r. Kyiv, s. 333–336. [In Ukrainian].

Semenikhin, I. (2007). Sotsialnyi zakh i control za yoho zabezpechenniam u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [The social protection and control over its provision in the Armed Forces of Ukraine]. *Ukraina: aspekty pratsi*. № 2, s. 11–14. [In Ukrainian].

Shevchuk, V.P. (2018). Rol «Spilky ofitseriv Ukrainy» v konsolidatsii natsionalno-svidomoi viiskovoi elity pry stvorenni Zbroinykh Syl Ukrainy [The role of the «Union of Officers of Ukraine» in the consolidation of the nationally conscious military elite in the creation of the Armed Forces of Ukraine]. *Voienno-istorychnyi visnyk*. № 3 (29), s. 36–40. [In Ukrainian].

Iryna AVTUSHENKO

Doctor of Historical Sciences, Professor

The National Transport University

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3987-4034>

Oleksandr AVTUSHENKO

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor

The National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0910-7552>

**THE FUNDS OF THE SECTORAL STATE ARCHIVE
OF THE MINISTRY OF DEFENCE OF UKRAINE AS A SOURCE OF STUDY
OF SOCIAL PROTECTION OF SERVICEMEN AND THEIR FAMILY MEMBERS**

The purpose of the work is to identify, classify and analyze the Sectoral State Archive funds of the Ministry of Defence of Ukraine to study the system of social protection of servicemen and members of their families during 1991–2014. The research methodology is based on general scientific and special methods. The general scientific methods used in the study: comparative, analogy, analysis and synthesis, deduction, systems approach and classification. Historical and critical methods should be referred to the special archival approaches. These methods allowed to study the archives, analyze and characterize the structural elements and identify documents related to the subject of research.

In the article a lot of little known archival documents and materials array stored in the funds of the Sectoral State Archives of the Ministry of Defence of Ukraine was classified and introduced into scientific circulation for the first time. Their use allowed a fundamental social protection study of servicemen and their families in 1991–2014 and to highlight the state policy regarding the Armed Forces of Ukraine formation and development. The documents analysis available in the Sectoral State Archives of the Ministry of Defence of Ukraine highlights the public authorities and military leadership activities to improve the Armed Forces of Ukraine staff material support, creating favorable conditions for service, medical and pension provision, compulsory state insurance, social and professional adaptation, recreation and leisure. The analyzed documents and materials highlighted the shortcomings in the social protection of the Armed Forces of Ukraine servicemen and their families, which manifested in the regular underfunding of various social programs aimed at improving their social and living conditions.

Keywords: *social protection, servicemen, family members, archival funds, sources, Sectoral State Archive of the Ministry of Defence of Ukraine, Armed Forces of Ukraine.*